

Аладько Д. О.,

Рівненський інститут слов'янознавства, кандидат філологічних наук, в. о. доцента кафедри романо-германських мов та перекладу

ВИКОРИСТАННЯ НАЗВ ПОСУДУ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЧАСТИН ТІЛА ЛЮДИНИ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Стаття присвячена розгляду розвитку вторинної номінації назв посуду англійській та українській мовах.

Ключові слова: номінація, вторинна номінація, метафора.

В статье рассматриваются проблемы вторичной номинации названий посуды в английском и украинском языках.

Ключевые слова: номинация, вторичная номинация, метафора.

The article deals with the problems of second nomination of kitchenware names in the English and Ukrainian languages.

Key words: nomination, second nomination, metaphor.

Аналіз мотиваційних моделей та розвитку вторинної номінації є важливою складовою частиною сучасних лінгвістичних досліджень. Вивчення механізмів номінації та перехресних зв'язків різних лексико-семантичних груп набуває особливої значущості в світлі антропоцентричної парадигми дослідження мовних одиниць. Явище мотивації та теорія номінації є в центрі уваги багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників (О. О. Тараненко, І. О. Голубовська, О. О. Селіванова, С. М. Толстая, Н. Д. Арутюнова, Ю. Д. Апресян, Є. С. Кубрякова, В. Н. Телія, М. Е. Рут та інші).

Актуальність даної розвідки полягає в тому, що номінації артефактів, зокрема посуду, потребують детального вивчення у зіставному аспекті з метою виявлення засобів семантичної і словотвірної деривації, їх образних та епідигматичних зв'язків.

Об'єктом **И** обрано назви посуду в англійській та українській мовах. **Метою** статті є дослідження розвитку вторинної номінації назв посуду, що використовуються на позначення людини та частин тіла людини. У статті реалізуються такі **завдання**: виявити та проаналізувати шляхи виникнення нових лексико-семантичних варіантів, що є результатом семантичної динаміки назв посуду в українській та англійській мовах.

Предмети посуду в обох зіставлюваних мовах є джерелом регулярного метафоричного перенесення на позначення частин тіла людини.

Англійські найменування *pot* «кишечник» [12, с. 63]; *pail, beer barrel* сленг. «живіт» [13] використовують номінацію посуду для позначення живота людини. Асоціація повної особи з умістищем експлікується і в найменуваннях *tub, tub of lard* «повна людина» [14, с. 719]; *kettle-bellied* «товстий» [11, 59]; *flacket* «повна жінка в вільному одязі» (від *flacket* «пляшка опуклої форми») [15, с. 448]; *barrel* сленг. «повна людина» [13]; барила «огрядна людина» [6, с. 70]; кавуш «жінка» (від діал. «видовбаний дерев'яний посуд») [4, с. 88]. Діжка вважається ознакою огрядності, неповороткості [5, с. 189].

Повнота людини як подібність до глечика, горщика, барила реалізується також у відіменникових прикметниках барилкуватий, діжистий, діжкуватий [3, с. 30; с. 390]; *tubby* «товстий» (від *tub* «діжка») [15, с. 332]; *urceolate* «глекоподібний, з великим тілом» (від лат. «глек») [15, с. 333]. Асоціацією тіла, черева, повноти людини із предметом посуду мотивуються і українські компаративні фразеологізми котиться як баривка «невелика й товста людина, яка швидко рухається» [10, с. 13]; ходє неначе ступа «дуже повільно» [10, с. 148]; грубий як кадовб [10, с. 62]; товстий як бодня [10, с. 18]; обдусь як барило «розтовстів»; товстий, як бочка [9, с. 179]. «Тезаурус традиційних англійських метафор» наводить речення, в якому процес втрати ваги людиною порівнюється із переходом від більшого вмістища до меншого: *He has dwindled down from a pot to pipkin*, уподібнюючи повну людину до *pot* «горщик», а після схуднення – до *pipkin* «горщечок» [15, с. 333].

Зазначаючи, що регулярність є характерною рисою метонімії, В. Г. Гак стверджує, що і метафора може бути системною, мати однаковий механізм як у споріднених, так і в різноструктурних мовах. Спираючись на гіпотезу Г. Шпербера, вчений говорить, що якщо певне коло ідей має велике значення в житті суспільства і одне зі слів цього кола ідей змінило своє значення, інші слова того ж семантичного поля також наслідують йому, відбувається іррадіація синонімів. Завдяки цьому в російській мові для позначення голови використовуються назви посуду: котелок, черепок. Такі ж зрушення спостерігаються й у французькій мові: *carafe, carafon, cafetiere, bouillotte, tirelire* [1, с. 27, с. 114]. Подібного роду семантичні зміни відбуваються і в зіставлюваних англійській та українській мовах. Українські макітра, казан, чайник, баняк і в літературній мові, і в діалектах набувають значення «голова людини» і, у цьому значенні, функціонують у фразеологічних одиницях та пареміях. Порівняння голови з посудиною реалізуються і в компаративних фразеологізмах голова як пляшка «лисий» [10, с. 118]; голова як коряк недодовбаний (виварка, довбня, макотра, порожній горнець, пустий макотерт) «головатий» [10, с. 38]. Англійська НП *mug* [7] також вживається для позначення голови людини. Асоціація гладкої поверхні кухонного начиння та інших речей з лисою головою також підтверджується існуванням народного забобону – не облизуј ложки товкача, бо лисий будеш [8, с. 124]; ни ублезуј варцюха (макогона), бо чулувік буде лисий [6, с. 81].

Асоціація голови з макітрою, казаном спричиняє порівняння частин голови із предметами посуду та їх частинами. Обличчя людини в англійській лінгвокультурі може порівнюватись із каструлею, сковородою *face like a pan-mug*, *face as big as a baking-trendle* (*trendle* діал. «підна діжа») [15, с. 332], *dead pan* «невизначне обличчя» [7]. Круглий, плаский тип обличчя людей азіатського походження мотивує порівняння з тарілкою: *plate-face* [13]. Асоціація обличчя з предметом посуду стає мотиваційною основою і для інших британських сленгових виразів: *pan* «обличчя»; *beetroot mug* «червоне (бурякове) обличчя»; *to scrape the mug* «голитись»; *mug book* «поліцейська збірка портретів злочинців»; *mug shot* «поліцейський фотограф» [13].

Вимушена чи крива посмішка на обличчі асоціюється в англійській мовній свідомості з розколотою тарілкою: *simper like a riven dish (a kettle)* «посміхатись вимушено, ледь-ледь» [15, с. 335].

Англійські НП корелюють з укр. діал. рашка «велике, кругле, повне обличчя» (від «мілка дерев'яна посудина») [6, с. 206]. Зазначені найменування, як в англійській, так і в українській мовах, є стилістично маркованими і позначаються в словникових статтях як іронічні, зневажливі (українське рашка, наприклад, ілюструється таким чином: «всюди тую свою рашку встромить, ото рашку субі нажев [6, с. 206]). Негативну конотацію має і стійке народне порівняння як полумисок «пикатий» [10, с. 115]. Чоло людини також може уподібнюватись до вмістища: Лоб – відро ціле, Є такий лоб, як відро [9, с. 179].

Очі людини також можуть асоціативно пов'язуватись із предметом посуду. В англійській мові зафіксовані номінації, які ототожнюють великі витрішкуваті очі із блюдцем: *saucer eyes* «великі очі» [2, с. 835]; *saucer eyed* «з великими очима» [15, с. 335]. Той самий мотив номінації відзначимо в компаративних фразеологізмах *eyes like saucers* [14, с. 197]; *round as saucers (of wide-open eyes)* [15, с. 335]. Витришкуватість очей людини вербалізується і в порівнянні з глечиком: *gotch-eyed* «опуклі, витришкуваті очі» (від *gotch* «глек») [15, с. 333]. Із наведеними англ. НП корелює українська назва баньки, яка використовується і в стійкому народному порівнянні витрищив очі як баньки [10, с. 104].

Англійська номінація *jug handles* [266] вербалізує уподібнення ручок глечика до вух людини. Зі слуховим сприйняттям, глухістю людини пов'язане і українське порівняння глухий як довбня вільхова «зовсім глухий» [10, с. 48].

Предмети посуду ототожнюються і з ротом людини: *shut one's pan* «замовкнути» [7]; *plug the mug* «припинити балачки» [13]. У специфічному контексті (сценарій вживання спиртних напоїв, похмілля) до предмета посуду може уподібнюватись і горло людини: *hot coppers* «горло пересохло з похмілля» [2, с. 506]; *cool one's coppers* «похмелятись» [7].

Крива шия, через покручену форму та негнучкість, в англійській мові пов'язується з шийкою глечика, пляшки: *jar-necked* «кривошия людина» [15, с. 333].

Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що в обох досліджуваних мовах назви номінації посуду тісно пов'язані з концептуальною сферою «людина», використовуються для позначення та опису людини в цілому та частин тіла людини. Перспективою подальшого дослідження є вивчення перехресних зв'язків назв посуду з іншими лексико-семантичними групами, залучення лексичного матеріалу інших мов.

Література:

1. Гак В. Г. Сопоставительная лексикология / Владимир Григорьевич Гак. – М. : Международные отношения, 1977. – 264 с.
2. Баранцев К. Т. Англо-український фразеологічний словник / Костянтин Тимофійович Баранцев. – К.: Знання, 2005. – 1056 с.
3. Грінченко Б. Д. Словарь української мови: у 4 т. / Борис Дмитрович Грінченко. – К. : Вид. АН УРСР, 1958-1959. – Т. 1 – 1958. – 495 с.; – Т. 2 – 1958. – 574 с.
4. Гуцульські говірки. Короткий словник / [відп. ред. Я. Закревська]. – Львів : Обласна книжкова друкарня, 1997. – 232 с.
5. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник / Віталій Вікторович Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 704 с.
6. Корзюнок М. М. Матеріали до словника західноволинських говірок / М. М. Корзюнок. // Українська діалектна лексика. Збірник наукових праць / [ред. кол. І. Г. Матвіяс, П. Ю. Гриценко, Н. П. Прилипка]. – К. : Наукова думка, 1987. – С. 62-267.
7. Кунин А. В. Большой англо-русский фразеологический словарь / А. В. Кунин. – [Електронний ресурс] // АBBYY Lingvo 12 [Електронний ресурс] : електронный словарь. – 4,7 Gb. – АBBYY Software, 2006. – 1 електрон. опт. диск (DVD-ROM); 12 см. – Систем. вимоги: Pentium; 32 Mb Ram; Windows 98, 2000, XP. – Назва з контейнеру.
8. Прислів'я, прикмети та повір'я українського народу / [уклад. Н. Кусайкіна]. – Х. : ВД Школа, 2008. – 128 с.
9. Українські приказки, прислів'я і таке інше / [укл. М. Номис / упоряд., прим. М. М. Пазяка]. – К. : Либідь, 2004. – 350 с.
10. Юрченко О. С. Словник стійких народних порівнянь / О. С. Юрченко, А. О. Івченко. – Харків : Основа, 1993. – 176 с.
11. Patterson W. H. A glossary of words in use in the counties of Antrim and Down / W. H. Patterson. – London : Trubner, 1880. – 118 p.
12. Pearse Chope R. The dialect of Hartland / R. Pearse Chope. – London : Trubner, 1891. – 124 p.
13. Probert Encyclopaedia of slang. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.probertencyclopaedia.co.uk>
14. Spears R. Dictionary of American idioms and phrasal verbs / R. Spears. – NY : McGraw Hill, 2005. – 1080 p.
15. Wilkinson P. R. A thesaurus of traditional English metaphors / P. R. Wilkinson. – London; New York : Routledge, 1993. – 490 p.